

Kommungemensam riktlinje för att stärka arbetet med språk-, läs- och skrivutveckling

Reviderad mars 2019

Bakgrund och syfte

Den kommungemensamma riktlinjen är framtagen som en konsekvens av den nulägesanalys av stadens insatser för att stärka barns och ungdomars läs- och skrivutveckling som gjordes 2016. Analysen visade på en avsaknad av systematik vad gäller insatsernas spridning - till exempel gjordes inte flest satsningar i skolor med störst behov.

Syftet med riktlinjen är att stärka hela utbildningskedjans förmåga att arbeta språk- och kunskapsutvecklande så att skollagens kunskaps- och demokratiuppdrag kan uppfyllas och likvärdigheten i Göteborgs förskolor och skolor kan öka. Detta styrande dokument syftar till att borga för att alla barn och elever oberoende av bakgrund, förutsättningar och behov ska möta undervisning som stärker deras språk-, läs- och skrivutveckling.

Vem omfattas av riktlinjen?

Dokumentets huvudsakliga målgrupp är huvudmän samt rektorer i förskola och skola eftersom de är kommunens aktörer som skapar förutsättningar för undervisning. Strategin har ett 1-19-årsperspektiv och omfattar därför samtliga förskolor, grundskolor inklusive fritidsverksamheter, gymnasieskolor och särskoleverksamheter inom kommunen.

Göteborgskontexten

Göteborg är en segregerad stad där faktorer som socioekonomisk bakgrund, migrationsbakgrund och plats i mycket hög grad samvarierar och som har resulterat i långvarig bristande likvärdighet i skolors kunskapsresultat.

Segregationen och olikheterna i bakgrundsfaktorer ger barn och elever ojämlika utgångslägen som förskolan och skolan har haft stora svårigheter att kompensera för. Verksamheterna har inte heller i tillräcklig utsträckning kunnat utveckla de resurser som ligger i många barns och elevers flerspråkighet och kulturella kompetenser. Därför lämnar en alltför hög andel elever grundskola och gymnasium utan godkända betyg och de kunskaper som det svenska samhället kräver, vilket riskerar att hämma deras livschanser. Det gäller inträdet på arbetsmarknaden, eventuella fortsatta studier, men också möjligheterna för ett demokratiskt och aktivt deltagande i samhället.

Sambandet mellan språk, social bakgrund och skolframgång

Det finns ett starkt samband mellan språk och social bakgrund. Det uppväxande barnet socialiseras först inom familjen, vilket gör att barn har olika språkliga utgångspunkter i

mötet med förskola och skola. Skolans verksamhet vilar traditionellt på medelklassens språkbruk, vilket gör att barn som kommer från mer gynnsamma socioekonomiska förhållanden har ett språkligt och kulturellt försprång vid skolstart. Om inte undervisningen förmår att kompensera för barnens och elevernas olika utgångslägen riskerar denna klyfta att växa under skolåren. En central faktor för att framför allt stärka barn och elever med mindre gynnad socioekonomisk bakgrund är att hela utbildningskedjan genomsyras av en explicit språk- och kunskapsutvecklande undervisning.

För att kunna kompensera barns och elevers ojämlika bakgrunder och stärka likvärdigheten behöver samtliga aktörer i utbildningskedjan förstå betydelsen av elevers olika utgångslägen och sociala villkor för att nå måluppfyllelse. Aktörerna behöver ha insikt i vad det är i utbildningsverksamheterna som behöver förändras och förbättras, men också agera, så att föräldrars utbildningsbakgrund *inte* i så hög grad förutsäger elevers kunskapsutveckling.

Språkets betydelse för lärande och aktivt medborgarskap

Språket är lärandets viktigaste verktyg. Vi tänker genom språket, vi tolkar vår omvärld genom språket, och vi använder vårt språk i interaktion och kommunikation med andra för att beskriva, förklara och argumentera om olika fenomen i omvärlden. Förskolans och skolans kunskapsinnehåll är omöjligt att erövra utan att barnen och eleverna, oberoende av bakgrund, förutsättningar och behov, samtidigt utvecklar sitt språk. Barn och elever visar också sina kunskaper genom språkliga uttrycksformer av olika slag. Med vetskapen om att barns och elevers språkliga utgångslägen är olika när de påbörjar sin utbildning är det helt avgörande att förskola och skola verkligen fungerar kompenserande.

Förskolans och skolans kompensatoriska uppdrag betonas också av den globala samarbets- och utvecklingsorganisationen OECD som särskilt lyfter fram utbildningsverksamheternas betydelse för att utveckla medborgares litteracitet, det vill säga deras förmåga att samtala, läsa och skriva. Organisationen betonar vikten av att *alla* medborgare kan läsa och förstå muntliga och skriftliga texter, såväl tryckta som digitala, för att kunna reflektera och tillägna sig kunskaper som gör det möjligt för dem att delta till fullo i samhället och nå högt ställda mål i livet.

Att barn och elever utvecklar hög språklig kompetens är alltså en förutsättning för att de ska kunna erövra kunskap och skapa optimala livschanser, där ett framtida aktivt medborgarskap ses som centralt. Därför behöver undervisningen i ett 1-19-årsperspektiv utveckla en bred och hög nivå på barns och elevers litteracitet för att förskolan och skolan skall kunna hävda att man uppfyller både sitt kunskapsuppdrag *och* sitt demokratiska uppdrag.

Utbildningens språk- och kunskapsuppdrag

Hela utbildningskedjan - från förskola, genom förskoleklass, fritidshem, grundskola, grundsärskola, och till och med gymnasiet och gymnasiesärskolan - ska präglas av att alla barn, oavsett språklig, social och kulturell bakgrund möts av höga förväntningar och tilltro till deras förmåga att lära.

Det språk- och kunskapsutvecklande uppdraget är genomgående och tydligt framskrivet i det svenska utbildningssystemets olika styrdokument eftersom språk, lärande och identitetsutveckling är nära förknippade. Undervisningen ska därför främja lärande och utveckling och ta utgångspunkt i barnens och elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper. För att utvecklas så långt som möjligt ska barn och elever möta förskollärare och lärare som på ett medvetet och systematiskt sätt planerar för och agerar så att den undervisning de erbjuder präglas av en rik språklig interaktion. Varje barn och elev ska under hela förskole- och skoltiden få möjlighet att lära, utveckla sin förmåga att kommunicera och därigenom få tilltro till sin språkliga förmåga genom att de erbjuds rika möjligheter att samtala, läsa och skriva. För barn och elever som behöver kommunikationsstöd skall detta erbjudas.

I förskolan ska undervisningen erbjuda en varierad, tillgänglig och lekfull lärmiljö med rika tillfällen för kommunikation mellan vuxen-barn och barn-barn. Personalen i förskolan är språkliga förebilder och ska använda sig av ett rikt och varierat språk i tal och skrift. Utöver en situationsbunden kommunikation, behöver personalen initiera och stötta i utvidgade samtal, det vill säga samtal om innehåll som inte har stöd av sammanhanget i stunden här och nu. Varje barns språkutveckling stimuleras genom att deras nyfikenhet, erfarenhet och intresse för den skriftspråkliga världen tas tillvara, genom att lyssna till högläsning och samtala om litteratur och andra texter, ta del av och själva återge muntliga berättelser och använda skriftspråkliga uttryck i meningsfulla sammanhang. Personalen initierar guidande samtal om det som pågår och det man gör i olika sammanhang, i leken, tamburen, vid måltiden på gården etc. För att ge barnen en bra balans mellan inflöde, intag och utflöde behöver barnen vid utvalda situationer ingå i mindre gruppkonstellationer. I både barn- och vuxeninitierade aktiviteter ska eftersträvas att personalen kommunicerar olika aktuella innehåll med ämnesadekvata begrepp.

Undervisningen i förskoleklassen ska förena förskolans och skolans arbetssätt, uttrycksformer och lärmiljöer. På så sätt ska undervisningen bidra till kontinuitet och progression i elevernas utveckling och lärande samt förbereda dem för fortsatt utbildning. I förskoleklassen har leken stor betydelse för att eleverna ska tillägna sig kunskaper och undervisning ska utgå från deras intressen. Den språk- och kunskapsutvecklande undervisningen ska utveckla elevernas förmåga att kommunicera i tal och skrift i olika sammanhang och för skilda syften.

Under grundskoletiden ska eleverna ges möjlighet att tolka och själva producera många och rika texter, såväl analoga som digitala, i olika genrer. Elevernas språk ska successivt utvecklas från ett mer vardagligt språk mot ett alltmer vetenskapligt språk, ofta kallat skolspråk. I de tidigare årskurserna ska eleven utveckla sin samtals-, skriv- och läsförmåga. Läsförmåga är av avgörande betydelse för att lära i skolans alla ämnen. Läsundervisningens fokus ligger initialt både på att eleven lär sig att avkoda, samtidigt som läsförståelse kontinuerligt utvecklas. Läsutveckling är en process som pågår genom hela livet. Eleverna ska under skoltiden utveckla sin skrivförmåga, från att initialt lära sig att forma symboler, bilder och tecken till att lära sig skriva och producera allt mer omfattande och komplexa texter med olika syften och i olika genrer. Elevernas samtalsförmåga stärks genom att de får lyssna och återberätta, resonera och argumentera i olika samtalssituationer. Undervisningen inom fritidsverksamheten stimulerar elever så att de utvecklar förmågan att kommunicera och resonera.

I grundskolans senare årskurser behöver eleverna fortsättningsvis möta lärare som systematiskt stöttar elevernas utveckling i att inhämta kunskaper i skolans alla ämnen genom läsning. Undervisning i skolans alla textrika ämnen behöver explicit stödja elevernas alltmer komplexa textproduktion. Från att i de tidigare skolåren läst och skrivit främst beskrivande och berättande texter skall elever lära sig behärska förklarande, diskuterande och argumenterade texter i de olika skolämnena. I gymnasieskolan ökar kraven på elevernas litteracitet ytterligare – det gäller såväl på yrkesprogrammen som på de högskoleförberedande programmen, vilket ställer höga krav på den undervisning som där bedrivs. Liksom i tidigare utbildning behöver den vara språk- och kunskapsutvecklande – detta för att förbereda eleverna på ett aktivt deltagande i samhällslivet, yrkeslivet och eventuella eftergymnasiala studier.

Inom grundsärskolan sker språkutveckling genom språkanvändning i meningsskapande och betydelsefulla sammanhang. Förutom tal och skrift används alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) så att eleverna kan utveckla ett eller flera kommunikationssätt som stödjer deras fortsatta språkutveckling. Språkanvändandet påverkas av de behov barnen och eleverna har av att kommunicera, av den sociala situationen och av omgivningens förväntningar. Liksom i andra skolformer bör eleverna i grundsärskolan dagligen ges tillfälle till högläsningstunder i samspel med pedagoger och lärare. Eleverna ska erbjudas läs- och skrivaktiviteter som verkar inspirerande och som utmanar deras språkutveckling.

Att undervisa flerspråkiga elever

En fjärdedel av alla barn och elever i Sveriges förskolor och skolor har ett annat förstaspråk än svenska. Det finns alltså flerspråkiga barn och elever så gott som på varje förskola och skola, och andelen flerspråkiga barn och elever är större i en storstad som Göteborg. Därför krävs det att alla pedagoger och lärare har grundläggande kunskaper om vad det innebär att lära sig på ett andraspråk.

Utgångspunkten är att flerspråkighet ses ur ett resursperspektiv. Att vara flerspråkig innebär bland annat för individen att hen utvecklar en språklig medvetenhet som också gynnar det abstrakta tänkandet. Därför är det viktigt att förskolan och skolan kommunicerar höga förväntningar också på de flerspråkiga barnen och eleverna. Samtidigt behöver pedagoger och lärare vara medvetna om att denna kategori av barn och elever ställs inför ett slags dubbel utmaning – att parallellt lära sig det nya språket svenska samtidigt som de ska inhämta och uppvisa kunskap i skolans olika ämnen på det nya språket. Det betyder att de flerspråkiga barnen och eleverna utvecklar sitt svenska vardagsspråk samtidigt med det svenska skolspråket. Det muntliga vardagsspråket utvecklas oftast relativt snabbt medan det tar betydligt längre tid – upp till mellan sju och tio år - att fullt ut ha utvecklat ett åldersadekvat skolspråk. Därför är det särskilt viktigt att flerspråkiga barn och elever erbjuds en explicit språk- och kunskapsutvecklande undervisning.

För flerspråkiga barn och elever, inklusive dem som tillhör någon av de nationella minoriteterna, är det centralt att alla deras språk värdesätts. Därför behöver utbildningsverksamheterna erbjuda dem möjligheter att använda och utveckla sina olika språk när de tillägnar kunskaper i skolans olika ämnen och kunskapsområden, exempelvis genom transspråkande. Flerspråkiga barn och elever ska alltså utveckla både det svenska

språket och sitt modersmål. Eftersom modersmålet är avgörande för barns och elevers språk – identitets- och kunskapsutveckling har barn i förskolan och elever i förskoleklass rätt att utveckla sitt modersmål, medan elever i grund- och gymnasieskolan skall erbjudas modersmålsundervisning. För att stötta flerspråkiga elevers kunskapsutveckling i skolans alla ämnen ska också studiehandledning på elevens starkaste språk ges.

En språk- och kunskapsutvecklande undervisning kännetecknas av

- att undervisningen präglas av höga förväntningar på att alla barn och elever kan lära. Därför bedrivs undervisningen på hög kognitiv nivå, som möjliggörs genom att förskollärares och lärares stöttning varierar efter barnens och elevernas behov.
- att alla förskollärare, pedagoger och lärare är språkliga förebilder och använder därför medvetet ett rikt och varierat språk.
- att undervisning rör sig från det konkreta till det abstrakta så att barns och elevers språk utvecklas från ett vardagligt mot ett mer akademiskt språk, även kallat skolspråk.
- att barn och elever ges många tillfällen att bearbeta undervisningsinnehåll i muntlig interaktion.
- att när det gäller flerspråkiga barns och elevers språkutveckling på andraspråket svenska, fokuserar undervisningen på i första hand deras tankeförmåga, i andra hand på deras formuleringsförmåga och i sista hand på språkriktighet.
- att alla lärare har kunskap om sitt eller sina respektive ämnes litteracitetskrav och de specifika strategier som krävs för att tolka och skriva både analoga och digitala texter.
- att lärare modellerar hur typiska texter skall läsas, tolkas och skrivas i sitt eller sina ämne(n). Åldersadekvata texter används i undervisningen för alla elever.
- att lektionstid används till att stötta eleverna i att läsa, skriva och samtala om ämnets texter. Eleven lämnas inte att göra detta på egen hand.
- att det finns en tydlig samstämmighet mellan kursmål och kunskapskrav, undervisning som iscensätts, och hur examinationer av elevernas kunskaper ser

ut. Både ämnesmål och språkliga mål görs explicita för eleven.

- att förskollärare och lärare kontinuerligt utvärderar undervisningens effekt på barnens och elevernas lärande, och anpassar den efter behov.

Systematiskt arbete med språk- och kunskapsutvecklande undervisning på lokal nivå

Varje förskola och skola behöver upprätta en egen lokal plan för hur det konkreta arbetet med att erbjuda en språk- och kunskapsutvecklande undervisning ska organiseras, genomföras, utvärderas och utvecklas. Planen blir på detta sätt en central del i respektive verksamhets systematiska kvalitetsarbete. Arbetet präglas av principen för lärande organisation, som innebär att kontinuerligt lära av egna och andras erfarenheter i syfte att lösa uppgifter på ett bättre sätt. (I modellen nedan används Helen Timperleys modell för professionellt lärande som utgångspunkt).

1. Varje förskola eller skola börjar med att göra en analys av vilket innehåll eller vilka kunskaper och språkliga förmågor som barnen eller eleverna *särskilt* behöver utveckla.
2. Varje förskola eller skola gör en analys av pedagogernas och lärarnas kunskaper och didaktiska förmåga att undervisa på ett språk- och kunskapsutvecklande sätt för att alla barn och elever ska nå målen för verksamheten.

3. För att utveckla kvaliteten på den språkutvecklande undervisningen fördjupar pedagoger och lärare sina kunskaper internt och lär av varandra. Erforderliga fortbildningsinsatser initieras och vid behov anlitas expertis utifrån.
4. Pedagoger och lärare omsätter ny förståelse genom att göra förändringar i undervisningen.
5. Pedagoger och lärare utvärderar vilken effekt den förändrade undervisningen hade på barnens och elevernas lärande. Undervisningsinslag som fungerade behålls och utvecklas, och det som inte fungerade avvecklas.

Denna cykel upprepas återkommande i verksamheten.

Stödkedjans arbete med den språk- och kunskapsutvecklande undervisningen

Samtliga aktörer i stödkedjan har sitt specifika ansvar när det gäller att skapa förutsättningar för att alla barn och elever verkligen möter en språk- och kunskapsutvecklande undervisning.

Barn och elever har rätt till en språk- och kunskapsutvecklande undervisning så att alla ges möjlighet att utvecklas så långt som möjligt. Genom delaktighet och inflytande får barn och elever och deras vårdnadshavare många återkommande tillfällen att kommunicera med pedagoger och lärare hur undervisningen fungerar.

Pedagoger och lärare ansvarar för att varje barn och elev erbjuds den undervisning och det stöd som behövs. De arbetar utifrån ett formativt förhållningssätt och utvärderar kontinuerligt undervisningens effekt och kalibrerar undervisningen så att barnens och elevernas lärande optimeras. De ger barn och elever återkommande utrymme att kommunicera vad i undervisningen som fungerar och inte. Pedagoger och lärare kommunicerar med förskolechef eller rektor om barnens och elevernas behov för att deras lärande ska utvecklas och påtalar egna kompetensutvecklingsbehov.

Rektorer leder den pedagogiska verksamheten i förskolor och skolor, inklusive utvecklingsarbetet, och har ansvar för att varje barn och elev får den undervisning hen har rätt till. Tillsammans med exempelvis språk-läs och skrivutvecklare, förstelärare eller handledare inom Läsluft kartlägger rektorer dels pedagogernas och lärarnas kompetens och kunskaper i att undervisa språkutvecklande, dels barnens och elevernas behov. Rektorer skapar förutsättningar för att pedagoger och lärare regelbundet kan samverka kring den språk- och kunskapsutvecklande undervisningen, och tillser pedagogers och lärares behov av kompetensutveckling. Tillsammans med pedagoger och lärare ansvarar förskolechefer och rektorer för att den språkutvecklande undervisningens effekt på barnens och elevernas lärande utvärderas både på skol- och klassrumsnivå, och att verksamheten förändras och förbättras i riktning mot vad utvärderingar visar.

I enlighet med huvudtanken med lärande organisation kommunicerar rektorer med huvudmännen om såväl fungerande delar i verksamheten som om de områden som behöver stärkas och förbättras.

De tre nämnderna för förskolan, grundskolan och gymnasieskolan har det kompensatoriska uppdraget att utifrån ett hela staden perspektiv fördela resurser utifrån barns och elevers olika förutsättningar och behov, så att likvärdighet uppstår. **Respektive förvaltningsledning på lokal nivå** är väl insatt i de villkor som gäller för de verksamheter man ansvarar för. I dialog med rektorerna skapar man goda förutsättningar för förskolors och skolors verksamheter och utvecklingsarbete. För att höja kvaliteten på varje förskolas och skolas språk- och kunskapsutvecklande arbete möjliggörs samverkan mellan rektorer.

För att kunna uppfylla skolans kompensatoriska uppdrag och skapa likvärdighet mellan stadens förskolor och skolor har de tre förvaltningsledningarna ett särskilt ansvar för att skapa förutsättningar för att rekrytera och behålla särskilt kompetenta rektorer, lärare och pedagoger till förskolor och skolor med låg måluppfyllelse i stadens underprivilegerade områden. Förvaltningsledningarna för därför kontinuerligt en dialog med ansvariga politiker om förskolors och skolors behov.